

משפט שלמה

מים ראשונים: ברוב שנים נדחית הפטרת פרשת מקץ – משפט שלמה (העומד כנגד חכמתו של יוסף) – מפני שבת חנוכה. במקרים נדירים, כפי שאירע בשנת תשס"א ובשנת תשפ"א, וכך גם בתשפ"ד, תת"א ותת"ח הבעל"ט, קוראים את הפטרת מקץ במלכים א פרק ג – משפט שלמה. נצלנו הזדמנות נדירה זו לדון בנושא זה.

בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך: ... ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה: ויטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה: ... ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלים ויעמד לפני ארון ברית אדני וכו'.¹

אז תבאנה שתיים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו: ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: ... וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: ... ואקם בבקר להניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי: ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנד המת וזאת אמרת לא כי בנד המת ובני החי ותדברנה לפני המלך:

ויאמר המלך זאת אמרת זה בני החי ובנד המת וזאת אמרת לא כי בנד המת ובני החי: ... ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת: ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו: ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו: וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: (מלכים א פרק ג).²

קהלת רבה י טז – שני פנים למשפט שלמה

"אי לך ארץ שמלכך נער", כתיב: "אז תבואנה שתיים נשים זונות" (מלכים א ג טז), מי היו? ר' מאיר אומר: רוחות היו, ורבנן אמרי: יבמות היו.³ ר' סימון בשם ר' יהושע אומר: זונות ממש היו והוציא דינן בלא עדים והתראה. "ותאמר האשה האחת בי אדני וגו' ויהי ביום השלישי ללדתי, וימת בן האשה הזאת" – דאיתמרטת עלוי – "ותקם בתוך הלילה וגו' ואקום בבוקר להניק את בני והנה מת וגו' " (שם).⁴ "ותאמר האשה האחרת: לא כי בני החי ובנד המת ... ויאמר המלך זאת אומרת ... וזאת אומרת". ר' פנחס ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא ור' ביבי ומטו בה משמיה דר' פדת: סדר הדין כך הוא: הדיין יושב והנידונין עומדין, והסרסור מכריע ביניהם. התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע ביניהן. אמר ר' סימון: מכאן שצריך הדיין לשנות טענותיהם, מן הדין קרייה: "זאת אומרת זה בני החי, וזאת אומרת וגו'".⁵

¹ בפסוק זה המזכיר את פרעה המקיץ מחלומו נפתחת הפטרת שבת מקץ, כדרכם של מסדרי ההפטרה. האם ההמשך שייך לפרשה?
² הנה "טבילת האש" של המלך הצעיר שנכנס בנעליו הגדולות של דוד אביו, אך הייתה לו מספיק חכמה ותבונה לבקש חכמה ותבונה. כמאמר ספר משלי (ט ט): "תן לחכם ויחכם עוד" ובספר דניאל (ב כא): "יָהֵב חֻכְמָתָא לְחַכְמִין וּמְנַדְעָא לְיָדְעֵי בִינָה". עיני כל העם נשואות לראות כיצד יחרוץ המלך משפט, כיצד יגלה מי היא האם האמיתית?
³ לפי ר' מאיר, כל הסיפור הוא אלגורי – רוחות היו (אך יש דעות בתלמוד שגם רוחות – שדות יכולות להוליד). לפי חכמים, נשים ממש היו ושתיהן היו חייבות ייבום, אלא מי שיש לה ילד – פטורה. ראה פירוש המאירי ביבמות יז ע"ב שמסביר שמדובר בכלה וחמותה והבן המת היה של הכלה. ראה החשבון שהוא עושה שם.
⁴ דאיתמרטת עלוי – שנשמטה ממקום משכבה והתגלגלה על הילד ומחצתו ומת. ראה דברי האשה האחת לאורך חמישה פסוקים, יז-כא, אשר מתארת את האירוע בפרוטרוט, כנגד דבריה הקצרים של האישה השנייה: "לא כי בני החי ובנד המת". האם אריכות זו מעלה את אמינותה? האם כבר מדבריה הבין שלמה שהיא האם האמיתית? או שמא אריכות זו מחשידה אותה?
⁵ הכוונה לפסוק כג בו המלך חוזר על דבריהן (בתמצית): "ויאמר המלך זאת אמרת זה בני החי ובנד המת וזאת אמרת לא כי בנד המת ובני החי". הנה כבר למדנו דין ראשון וחשוב מפרשת שתי הנשים הזונות. ראה ירושלמי סנהדרין פרק ג הלכה ח: "אמר ר' סימון: צריך הדיין לשנות טענותיהן, שנאמר: ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנד המת וגו'". וברמב"ם הלכות סנהדרין פרק כא הלכה ט: "צריך הדיין לשמוע טענות בעלי דינין ולשנות טענותיהן שנאמר ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנד המת ומצדק את הדין בלבד ואחר כך חותכר". ובשולחן ערוך חושן משפט הלכות דיינים סימן יז סעיף ז.

"ויאמר המלך קחו לי חרב וגו' ויאמר המלך גזרו את הילד החי וגו' ותאמר האשה אשר בנה החי וגו' ". א"ר יהודה אמר ר' אלעאי: אילו הייתי שם, פוקרין הייתי כורך על צוארו, כשהוא אומר: "קחו לי חרב" - אילולי שנתמלאת עליו רחמים כבר נהרג, ועל אותה שעה הוא אומר: "אי לך ארץ שמלכך נערי".⁷ אותה שעה התחיל אֶנְפִּילוּגוּס בחכמתו,⁸ אמר: כלום ברא הקב"ה לאדם זה שתי עיניים, שתי אזניים שתי רגלים, שתי ידיים.⁹ אלא צפה הקב"ה שעתיד דין זה להיות.¹⁰ לא עשה אלא,¹¹ אמר: "תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתהו. על אותה שעה אומר: "אשריך ארץ שמלכך בן חורים, ושריך בעת יאכלו" ... "ויען המלך תנו לה את הילוד החי". ורוח הקדש צווחת ואומרת: היא אמו ודאי.¹²

מסכת ראש השנה דף כא עמוד ב – גם אם חכמת שלמה אין לשנות ההלכה

רב ושמואל, חד אמר: חמישים שערי בינה נבראו בעולם, וכולן ניתנו למשה חסר אחד, שנאמר: "ותחסרהו מעט מאלהים" (תהלים ח ו). "בקש קהלת למצוא דברי חפץ" (קהלת יב ז) - בקש קהלת להיות כמשה. יצתה בת קול ואמרה לו: "וכתוב יושר דברי אמת" (שם, החצי השני של הפסוק). "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים לד ז).¹³ וחד אמר: בנביאים - לא קם, במלכים - קם. אלא מה אני מקיים "בקש קהלת למצוא דברי חפץ" - בקש קהלת לדון דינין שבלב, שלא בעדים ושלא בהתראה, יצתה בת קול ואמרה לו: "וכתוב יושר דברי אמת" - "על פי שנים עדים יקום דבר" (דברים יז ו).¹⁴

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תרלד – כמת שלמה להכיר בטבע בני האדם¹⁵

⁶ על צווארו של שלמה. ראה בראשית רבה פרשה עז סימן ב במאבק יעקב עם המלאך: "אמר ר' חוניא א"ר פנחס: באותה שעה נטל אבינו יעקב פוקרין ונתן לו בתוך צוארו א"ל: פרקמוס פרקמוס". פרקמוס הוא מכשף או קוסם. ראה דברינו [מאבק יעקב והמלאך](#) בפרשת וישלח. ראה גם דבריו של ר' יהודה ברבי אלעאי על נח שהיסס לצאת מהתיבה: "אם הייתי שם, הייתי שוברה ויוצא".

⁷ ראה המשך המדרש שם, שמסביר שלמה פשוט התחכם על הנשים המתלוננות. מה חשב ר' יהודה ב"ר אילעאי, ששלמה באמת חשב לגזור את הילד לשניים ולתת לכל אישה חצי ילד מת? חיי הילד עצמו לא נחשבו בעיניו? ראה גם את הופעתה של רוח הקודש ובת הקול שמצדיקות את שלמה ואת הסיום החיובי שם: "אשריך ארץ שמלכך בן חורין ושריך בעת יאכלו". את כל הקטע הזה שהשמטנו, נראה במקבילה במדרש תהלים שנביא בהמשך (בסוף) דברינו. כעת, נעצור כאן, בטענה ההלכתית של ר' יהודה בשם אלעאי כנגד שלמה, עד כדי רצון לחנוק אותו (מזל שלא היה שם). ונשאל: מה בדיק מציע ר' יהודה? מה הוא היה עושה במקרה כזה? כיצד הוא היה מגלה מי האם האמיתית? הרי לא היו שם עדים! מחד גיסא לומדים חז"ל מהמקרה של שלמה דינים חשובים בהלכות עדים, כגון: "זאת אומרת וזאת אומרת - מכאן צריך הדין לשנות טענותיהם", מאידך גיסא הם מותחים ביקורת על האופן בו ניהל שלמה את המשפט.

⁸ אנפילוגוס עפ"י מילון ג'סטרו הוא נאום הסיכום במשפט. הסקת המסקנות. של הדין, של שלמה?

⁹ בחינם יש להוסיף. לא בכדי ברא הקב"ה את האדם סימטרי עם שתי עיניים, שתי אזניים וכו'.

¹⁰ אלא בעבור דין זה שנוכל לחלק את הילד לשניים. כך אמר שלמה לפני כולם.

¹¹ עד שהספיק שלמה לעשות מה שביקש (שמראש היה רק מעין 'תרגיל'), קפצה אם הילד האמתית ורחמה על בנה. הביטוי "לא עשה אלא" שכיח במדרשי רבה ובפסיקתאות במובן של "מיד". לא עבר זמן ומיד עשה או נעשה. ואפשר שכאן דווקא הביטוי הוא בניחותא: לא עשה שלמה את מה שאיים לעשות, אלא אמר וכו'. לא גזר את הילד אלא את הדין.

¹² המדרש משבח את שלמה שידע בתרגיל פסיכולוגי מתוחכם לגלות מי היא האם האמתית, אך מוסיף שרוח הקודש או בת קול, יצאה ואמרה: היא אמו. ראו הנוסח בבראשית רבה מה יב: "אמר הקב"ה: אתם תהיו מעידים מה שבגלוי ואני מעיד עליו מה שבסתר, בבית דינו של שלמה ... בת קול צווחת ואומרת היא אמו ודאי", עפ"י מדרש זה (וההמשך שם) רוח הקודש או בת הקול מאשרת ומחזקת את חכמת שלמה. בת הקול גם אישרה שההלכה כבית הלל (עירובין יג ע"ב, דברינו [בת קול בסיני ובבית המדרש](#) בחג השבועות). אך לא כך במקבילה (מקור?) בגמרא מכות כג ע"ב. שם הנוסח הוא: "א"ר אלעזר: בג' מקומות הופיע רוח הקודש: בבית דינו של שם, ובבית דינו של שמואל הרמתי, ובבית דינו של שלמה. ... בבית דינו של שלמה, דכתיב: ויען המלך ויאמר תנו לה את הילד החי והמת לא תמיתוהו היא אמו, מנא ידע? דלמא איערומא מיערמא! יצאת בת קול ואמרה: היא אמו". בת הקול הצילה את שלמה מהאפשרות שדווקא האם המזויפת תערים עליו ותפעל בהפוך על הפוך. מי שבאמת הצילה היא האשה הנגדית שאמרה: "גם לי גם לא יהיה, גזור".

¹³ מדרשים רבים יש לנו על רצונו של שלמה לעמוד על סתרי תורה ולהיות כמדרגת משה. ראה המדרשים על הפסוק: "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" (קהלת ז כג), בפרט במדבר רבה יט ג בתחילת פרשת חוקת בנושא פרה אדומה. ראה כל שבחי שלמה שם וסיום המדרש: "אמר שלמה על כל אלה עמדת ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי (קהלת ז) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני", כל זה בדברינו [אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני](#) וכן [חוקה חקתי גזירה גזרתי](#) בפרשת חוקת. אבל כאן, מדובר בהלכה, לא בחכמת טעמי המצוות ואגדה או מחשבה.

¹⁴ לפי הדעה השנייה (רב או שמואל), אכן הגיע שלמה לדרגת חכמתו של משה, אלא שניסה ליצור פרוצדורת דין חדשה. בדיני בני נח ניתן להרוג באומד הדעת ובלא עדים והתראה. ראה בראשית רבה פרשה לד יד: "שופך דם שופך דם האדם באדם דמו ישפך וגו', א"ר חנינא: כולהם כהלכות בני נח בעד אחד, בדין אחד, בלא עדים, ובלא התראה, ע"י שליח, ע"י עוברים, בעד אחד בדין אחד". אבל לא בדיני ישראל, ראה סנהדרין דף לז עמוד ב: "תנו רבנן: כיצד מאומד? אומר להן: שמא כך ראיתם: שרץ אחר חבירו לחורבה, ורצתם אחריו, ומצאתם סייף בידו ודמו מטפטף, והרוג מפרפר. אם כך ראיתם - לא ראיתם כלום. תניא, אמר רבי שמעון בן שטח: אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה, ורצתי אחריו, וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר, ואמרתי לו: רשע, מי הרגו לזה? או אני או אתה. אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידך, שהרי אמרה תורה: על פי שנים עדים יומת וכו' ". אבל איך מציעה הגמרא לשלמה שישפוט בדין שתי הנשים? מה צריך דין לעשות במקרה שאין שני עדים והתראה?

¹⁵ רדב"ז, ר' דוד בן שלמה אבן זמרא, נולד ספרד 1479, נפטר בצפת 1573. על שמו נקרא מושב [כרם בן זמרה](#) בגליל, צפוניית לצפת

שאלת ממני ידיד נפשי על המשפט ששפט שלמה המלך עליו השלום בין שתי הנשים זונות, דכתיב: "וישמע העם את המשפט אשר שפט וכי". ומה החכמה היתרה שיש במשפט הזה? אין זה כי אם תחבולה מן התחבולות! ויש בזמננו מי שיודע לעשות תחבולות כאלה וזולתם. ואין לומר מפני שיצאת בת קול ואמרה: היא אמו ולפיכך יראו ממנו מפני שמן השמים מסכימים עמו, שהרי הכתוב מעיד כי מפני המשפט יראו ממנו ולא מפני הבת קול.¹⁶ תשובה: יפה שאלת וכבר קדמך ר' יצחק אברבנאל, ומה שתירץ אינו נכון בעיני תדעוהו מספרו.¹⁷ אבל מה שנראה לי, כי המלך שלמה ע"ה הכיר את אם הילד מכמה בחינות. חדא שהכיר פרצוף הילד החי דומה לפרצוף האשה אשר תובעת אותו ופרצוף הילד המת דומה לפרצוף האשה אשר בידה הילד החי. עוד הכיר את טבע האשה התובעת שהיא קצת התנועה זריזה וזהירה ולא שכבה על בנה, ואת האשה האחרת הכיר בה הפך זה ושפט בדעתו כי המת בנה של זו.¹⁸

שו"ת ציץ אליעזר חלק כ סימן נז – אין ללמוד ממשפט שלמה לאמצעים טכנולוגיים של ימינו

הוגש לפנינו ערעור מצד הבעל על החלטת ביה"ד האזורי בחיפה מתאריך ג' אב תשמ"ג שהחליט ברוב דעות: אין חומר מספיק שיש בכדי לחייב האשה בגירושין ולפיכך תביעת הבעל לגירושין נדחית ולדעת ביה"ד. על הצדדים לחתור יחד להגיע לידי הסדר לכאן או לכאן... ב"כ המערער ביקש אלטרנטיבית, בהסתמך על דעת המיעוט שבביה"ד, "לשלוח את האשה לבדיקה במכונת אמת".

והנה לדעתי אין לזה כל מקום בהלכה, וזאת הן מכח זה שאין בכוחה של המכונה להוכיח בבטחה, וגם כמה וכמה תקלות נגרמים לא פעם מסיבות שונות, כאשר גם אלה הדנים בערכאות מודים לכך¹⁹.... ובעיקר, שגזירת התורה היא שרק על פי שנים עדים יקום דבר, וכבר היה הדבר לעולמים שהחכם מכל אדם רצה להמציא דיון ע"פ דברים שבלב לפי גודל חכמתו בטבעי בני האדם ומחשבותיהם, והניעו אותו מזה מן השמים, כמאמרם ז"ל: "בקש קהלת דברי חפץ". בקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה יצתה בת קול ואמרה לו: "וכתוב יושר דברי אמת" "על פי שנים עדים וגוי" (ראש השנה כא ע"ב). וכך מתרגם ומבאר התרגום על קהלת: בִּיעָא שְׁלֵמָה מִלְפָּא דְמִתְקָרִי קְהֵלְתָּ בְּחֻכְמָתֶיהָ לְמִינְךָ דִּינִין עַל הָרְהוּרֵי לְפָא דְאֶנְשָׂא וּבְלָא סְהָדֵי בְּכֹן אֶתְאָמַר לֵיהּ בְּרוּחַ נְבִיאָה מִן קֳדָם יְיָ הָא כְּבָר אֶכְתִּיב בְּסִפְרֵי אֹרְיָתָא עַל יְדוּהֵי דְמִשְׁהָ רַבְהוֹן דִּישְׁרָאֵל תְּקִינֵן פְּתַגְמִין וּמְהִימְנִין עַל מִימַר סְהָדָא יְקוּם פְּתַגְסֵי (תרגום קהלת יב ז).²⁰ וחכמת שלמה להכיר מה דבליביה דאינשי ואם דיבורם בפיהם אמת, היתה בודאי גדולה פי כמה ממה שמכונת אמת בידה להוכיח.

ויעוין בזה הקדוש פרשת יתרו ד' ע"ח ע"א שכתוב ששלמה המלך היה ביכולתו להיווכח על כך באמצעות הכסא שיש עליו, וז"ל: כל מאן דקריב לכורסיה דחילו ואימתא נפיל עליה וביה הוה דאין דינא בלא סהדין בגין דדיוקנין הוה בכורסייה וכל מאן דמקרב בשקרא משכשכא ההוא דיוקנא והוה ידע שלמה מלכא דבשקרא קאתי

¹⁶ לא בשמים היא - לא בקביעת ההלכה העקרונית וגם לא במשפט ובחריצת דין. לא בשמים היא - גם כשאין הכרעה הלכתית, גם כאשר יש קושי לשפוט עפ"י דין תורה, עדיפים אומד והערכה אנושית, כפי שנראה. ראה שוב דברינו [בת קול בסני ובבית המדרש](#).

¹⁷ אברבנאל בפירושו לספר מלכים א פרק ג אומר: "אמינות הענין הזה לדעתי, והוא ששלמה השיג אמינות הדבר הזה קודם הניסיון והבחינה הזאת. כי מהכרת פני הנשים הזונות ומפרצופיהן כשעיין בהן ואופן דבריהם כששמע אותן, השיג מצפוני ליבותן וירד לאמת הענין. וגילה ליושבים לפניו העניין ואימותו כפי מה שהשיג בחכמתו מפרצופי הנשים ואותות דבריהן ותנועותיהן. האמנם עשה הבחינה ההיא בהם, שהרואים היושבים ראשונה במלכות לפניו יכירו חכמתו ויתאמתו אליהם דבריו וגזרתו וידעו שהוא עושה משפט וצדקה בזה...". היינו שכל 'התרגיל' עם החרב וגזירת התינוק היה על מנת לשכנע את הקהל שנכח במשפט. שלמה ידע מי האם לכתחילה. שלמה לקח סיכון מחושב בכך שהאם האמתית תהיה מוכנה לוותר על הילד. אברבנאל מדגיש את ההסתכלות בפרצופי הנשים ותנועות הגוף שלהן, בעוד שרדב"ז מדגיש את דמיון פרצוף הילד לפרצוף אמו..

¹⁸ כיצד הכריע שלמה? לא עפ"י שני עדים כפי שר' יהודה היה רוצה - כי אין עדים. ולא עפ"י בת קול - כי אין חורצים דין ע"ס בת קול. (ראה ראב"ד בדיון על כשרות הדס שנשרו רוב עליו, בהלכות שופר וסוכה ולולב לרמב"ם פרק ח הלכה ה אומר: "כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול", אך שם זה לקביעת ההלכה, לא לעשיית דין ומשפט). שלמה הכריע עפ"י שיקול ואומדן דעתו, עפ"י "השכל הישר" ועין פסיכולוגית בוחנת. עפ"י הדמיון בין הפרצופים ונסיבות עובדתיות ואולי גם עפ"י אופן תיאור המעשה ע"י בעלות הדין (ראה הערה 3 לעיל). ואם יכול היה לעשות בדיקת רקמות ודנ"א, מן הסתם היה עושה, או לפחות מאיים שיעשה זאת. זאת ועוד, לפי פשט הפסוקים (וכך גם מבינים הפרשנים) האישה המחזיקה בבת החי היא זו שבנה מת. הכרעתו של שלמה איננה איפוא להשאיר את המצב הקיים, אלא להוציא את הילד מידי האישה המחזיקה בו והעברתו לחזקתה של האישה השנייה. הכרעה זו הייתה מספיק חזקה על מנת לעמוד בפני הכלל ההלכתי: "המוציא מחבירו עליו הראיה" וכללי חזקה דומים. נראה שההבדל נוסף בין הסבר זה להסבר של אברבנאל הוא בחשיבות ומקום 'התרגיל' שעשה שלמה.

¹⁹ הכוונה לבתי המשפט החילוניים. 'ערכאות' בלשון הרבנית.

²⁰ התרגום לספר קהלת איננו תרגום לשוני והוא מרחיב משלב מדרשים ופירושים. "תרגום זה לא נחקר דיו. מתאפיין בטשטוש היסודות הספקניים שבמגילה ונסמך רבות על מדרשים. מצד לשונו וכו' נראה אולי, לתארו סביב המאה השמינית", כך למדנו מפי פרופ' אביגדור שנאן. ומעניין שציץ אליעזר רואה בו מקור אסמכתא להלכה.

עכ"ל.²¹ וזהו מין מכונת אמת מהסוג הגבוה ביותר. ובכל זאת כאמור בגמרא בראש השנה, מנעו אותו בכך מן השמים שלא ידון ויפסוק עפ"י אלא יקיים ויכתוב יושר דברי אמת על פי שנים עדים יקום דבר. גם יתכן שאפילו להזוהר, שלמה המלך ע"ה רק התחיל לדון עפ"י האמור, אבל אח"כ מנעו אותו מן השמים מלהמשיך בכך, ובדומה למה שראיתי להמהר"צ חיות בר"ה שם שכותב לבאר הכוונה בגמ' שם וז"ל: הכוונה דראינו חריצת משפט שלמה במעשה דשתי זונות לא היה הולך על פי הדין של תורה רק עפ"י אומדנא לבד, עיין מכות כ"ג ע"ב ודלמא אערומי מערמת עיין שם. ועיין תשובת הרא"ש כלל ק"ז ומרן טוחו"מ סי' י"ז, ומוזה הוכיח הש"ס דביקש לדון שלא בעדים ובהתראה, יצאה בת קול להזהירו שלא יזוז מהיום והלאה מדיני התורה ואשר מבואר שמה דרק עפ"י שנים עדים יקום דבר עכ"ל. ויש להאריך.²²

מהאמור נלמד איפוא, כי על אחת כמה וכמה שאין כל מקום לפי ההלכה להסתייע בפסיקת הלכה על יסוד תוצאות בדיקה שע"י מכונת אמת, וממילא אין כל מקום לחייב למי שהוא להיבדק במכונה כזאת.²³

מדרש תהלים (בובר) מזמור עב ד"ה – חזרה למדרש²⁴

"לְשִׁלְמָה אֱלֹהִים מְשַׁפְּטִיד לְמֶלֶךְ תָּן וְצַדִּיקֶיךָ לְבֹן מֶלֶךְ" - אמר דוד: ריבוננו של עולם, תן משפטיך לבן מלך, כשם שאתה דן בלא עדים ובלא התראה, כך יהא שלמה דן בלא עדים ובלא התראה. אמר לו הקב"ה: כך הוא עושה, שנאמר: "וישב שלמה על כסא ה'" (דברי הימים א כט כג). וכי אפשר לו לבשר ודם לישוב על כסא ה' ? ... ומהו על כסא ה' ? שהיה דן כיוצרו בלא עדים ובלא התראה. וזה היה דינן של זונות, שנאמר: "אז תבאנה שתי נשים זונות" (מלכים א ג טז), רב אמר רוחות היו ואידימי לנשי, ושמואל אמר זונות ממש היו. ר' בנימין בשם ר' יהודה אמר: יבמות היו ובראו לפניו לדין.²⁵ "ותאמר האשה [האחת בי אדוני" (שם שם יז), "וזאת אומרת לא כי בנד המת ובני החי" (שם שם כב). אמר ר' סימון: צריך הדין לחזור טענותיהן בפני שניהן, שנאמר: "ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנד המת וגו'" (שם שם כג). כיון ששמע המלך כן, מיד: "ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים". התחיל פיו נובע חכמה ואמר: צפה הקב"ה שהדין הזה עתיד לבוא לפני, לפיכך ברא לאדם הזה שתי עיניים, שתי אוזניים, שני נקבי חוטם, שתי ידיים ושתי רגלים. התחיל לומר: גזרו את הילד הזה החי לשנים. אמר ר' יהודה בן רבי אלעאי: אילו הייתי שם פיקרין הייתי נותן על צוארו. לא די האחד שמת, אלא שצוה לשני שיגזרו!! כיון שראו סנקליטין שלו, התחילו אומרים: אי לך ארץ שמלכך נער (קהלת י יו).²⁶ ולא עשה, כיון שאמר: תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתוהו (שם שם כז), יצתה בת קול ואמרה: היא אמו. כיון שראו כך אמרו: אשריך ארץ שמלכך בן חורים (קהלת י יז), הוי: "משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך".²⁷

²¹ לתיאורים פלאיים נוספים על כסאו של שלמה, ראה ויקרא רבה כ א, דברים רבה ה ו ועוד. הזוהר מציע אמצעי נוסף לגילוי האמת: אימת בית הדין. אבל בעל ציץ אליעזר אין דעתו נוחה מכך.

²² נראה שאכן יש להאריך מאד בנושא איך נדון היום בבתי דין. רק על סמך שני עדים כדין התורה? בדיני ממונות יש הכרעה עפ"י אומדן דעת הדיינים. ראה גם הדין המיוחד של שו"א דדייני. אבל זה בדיני ממונות בלבד. ובאמת, הכרעה מהסוג של חזקת ילד, באיזה הלכות נדון אותה? דיני נפשות? ממון? אבן העזר? נראה שמשפט שלמה מציג אתגר גדול לבתי הדין בימינו.

²³ בעל ציץ אליעזר (הרב אליעזר יהודה ולדנברג, מחשובי הפוסקים במאה העשרים, נולד 1915, נפטר 2006 כמעט כל חייו חי בירושלים) מחזיר אותנו לשיטתו של ר' יהודה בשם ר' אלעאי שרצה לחנוק את שלמה אילו רק היה יכול: "אילו הייתי שם, פוקרין הייתי כורך על צוארו!" הכל חייב להידון רק עפ"י עדים והתראה כדין התורה! לא ברור אם הוא מערער כאן על המקרה הפרטי של מכונת אמת, במקרה שלפנינו, או על מכונות ואמצעים טכנולוגיים בכלל, או אולי גם על כל ראייה נסיבתית ועובדתית וממצאים שמקובלים היום: טביעת אצבעות, צילומים, הקלטות שמע, קלטות וידאו, בדיקות דנ"א וכו'.

²⁴ נושא השימוש באמצעים מודרניים וטכנולוגיים שחז"ל לא הכירו בבתי הדין בימינו, לא בדיני נפשות כמובן בהם אין אנו דנים היום, הוא עניין מורכב שלא כאן המקום לדון בו. נחזור לעולם המדרש בדקויות כאלה ואחרות מול מדרש קהלת רבה בו פתחנו, ונתבסס מהרוח הכללית השורה בו אשר רואה במשפט שלמה פנים לכאן ולכאן.

²⁵ ראה שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א סימן י: " ... שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך. א"ר יצחק: וכי אפשר לו לאדם לישוב על כסא ה', אותו שכתוב בו: כי ה' אלהיך אש אוכלת אש (דברים ד) וכתוב: נהר דינור נגיד ונפיק וגו' וכתוב כורסיה שביבין דינור (דניאל ז), ואת אמרת וישב שלמה על כסא ה'? אלא, מה כסאו של הקב"ה שולט מסוף העולם ועד סופו, אף כסאו של שלמה שולט מסוף העולם ועד סופו. מה כסא ה' דן בלא עדים והתראה, אף כסא שלמה דן בלא עדים והתראה. ואי זה הוא? זה דינן של זונות. מה"ד: אז תבאנה שתי נשים (מלכים א ג). מי היו? רב אמר רוחות היו ורבנן אמרין יבמות היו, ר' סימון בשם ריב"ל אמר זונות ממש היו והוציא דינן בלא עדים והתראה". במדרש זה אין שום ביקורת על מעשה זה של שלמה. כל כולו של המדרש דן בחכמות הרבה של שלמה. אמנם, בהמשך המדרש מתוארת ירידתו של שלמה, אבל מסיבות אחרות. או שמא בכ"ז גם מהסיבה הזו וצ"ע.

²⁶ סנקליטין הם היועצים העומדים סביב למלך. הם שהתחילו לרנן אחרי שלמה שככה הוא חורץ דין. לא בגלל שלא עשה עפ"י שני עדים, אלא משום שהוא הולך להרוג עוד ילד!

²⁷ חזרנו לבת הקול או לרוח הקודש המנטרלת, לפחות כאן, את ביקורתו של ר' יהודה ב"ר אילעאי על שלמה. ראה הערך בת קול באנציקלופדיה תלמודית כך ה: " ... בבירור ספק של מציאות מצינו שיש לסמוך על בת קול, שכן אמרו במשפט שלמה המלך שיצתה בת קול ואמרה היא אמו ועל זה סמך שלמה ודן תנו לה את הילד החי". ומה עם לא בשמים היא? אולי נאמר שמדובר בבת הקול הפנימית של הדיין ובשכלו הישר המודרך ע"י "רוח הקודש" שהרי בצלם אלהים עשה את האדם. ואלהים הוא גם בית דין.

אמר ר' אלעזר: בשלושה מקומות הופיע הקב"ה: בבית דינו של שם בן נח, בבית דינו של שמואל הרמתי, בבית דינו של שלמה. של שם, שנאמר: "ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני" (בראשית לח כו), מנא ידע? דילמא כי היכי דאזל איהו לגבה, אזיל נמי אינש אחרינא? אלא יצאה בת קול ואמרה: ממני יצאו כבושין.²⁸ ושל שמואל, כתוב שם: "ויאמר עדי" (שמואל א יב ה), "ויאמרו" - מבעי ליה, אלא יצאתה בת קול ואמרה: עד אני בדבר.²⁹ ושל שלמה, שנאמר: "והמת לא תמיתוהו היא אמו" (מלכים א ג כו), מנא ידע, דילמא איערומי קא מיערמא, כי היכי דליתביה ניהלה, אלא יצתה בת קול ואמרה היא אמו.³⁰

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ראה דיון מורחב במשפט שלמה בדף של [בני דון-יחייא משפט שלמה כדגם לחשיפת האמת העובדתית](#), המחלקה למשפט עברי, אתר דעת. [ראה גם כאן](#).

²⁸ לנושא יהודה ותמר, ראה דברינו [צדקה ממני](#) וכן דברינו [מעשה יהודה ותמר נקרא ומיתרגם](#) בפרשת וישב משבוע שעבר. ושם הבאנו את מדרש שמות רבה ל יט, פרשת משפטים, שמשבח את יהודה שהודה במעשה זה ומשם זכה למלכות: "ולמה נתן הקב"ה כתר ליהודה? והלא לא לבדו הוא גיבור מכל אחיו, והלא שמעון ולוי גיבורים היו, והאחרים? אלא שדן דין אמת לתמר, לכן נעשה דין לעולם. משל לדין שבא דין של יתומה לפניו וזיכה אותה, כך יהודה בא דין תמר לפניו שתישרף והוא זיכה אותה מפני שמצא לה זכות. כיצד? היו יצחק ויעקב יושבים שם וכל אחיו והיו מחפים אותו. הכיר יהודה למקום ואמר אמיתת הדבר ואמר: צדקה ממני" ועשאו הקב"ה נשיא". הודאה זו, שבאה בעקבות הצגת המטה והפתילים ("הממצאים") שביד תמר, איננה הכרעת משפט בדיני עדים והתראה ולא ברור מה ערכה המשפטי (הודאת בעל דין? אין אדם מרשיע את עצמו!). אבל די היה בכך לחרוץ את הדין. ואם תאמר, שם הרי זה לזיכוי של תמר ולא לחיובה, דא עקא שיהודה פסק בהתחלה: "הוציאוהו ותישרף" שגם זה לא היה ע"ס עדים והתראה, אלא בתוקף "עדויות נסיבותיות".

²⁹ בנאום הפרידה של שמואל מהעם בו הוא חוזר ומזהיר אותם על משפט המלך ותובע מהם דין וחשבון על הנהגתו שלו, שמואל א פרק יב: "הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחסור מי לקחתי ואת מי עשיתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי לפר ואעלים עיני בו ואשיב לך: ויאמרו לא עשקתנו ולא רצוננו ולא לקחת מיד איש מאומה: ויאמר אליהם עד ה' בכם ויגד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בדי מאומה ויאמר עד". ראה דברינו [לא חסור אחד מהם נשאתי](#) בפרשת קורח. אך בת קול זו של שמואל לא הייתה בדין ממש אלא בדין ודברים בין המנהיג לעם ולשון היחיד: "ויאמר עד" מעיד על אחדות תשובת העם. כפי שמפרש רד"ק שם: "ויאמר עד - כל ישראל כאחד אמרו עד, לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד".

³⁰ בסיפור המעשה במקרא, שלמה הוא זה שאומר: היא אמו. אבל חז"ל אומרים שבת קול היא שפסקה בסופו של דבר. כך הוא גם בגמרא מסכת מכות דף כג עמוד ב: "היא אמו, מנא ידע? דלמא איערומא מיערמא! יצאת בת קול ואמרה: היא אמו".